

กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ของเกษตรกรผู้ปลูกยางพารา Learning Process and Knowledge Creation of Para-Rubber Farmers

กัลยา มิขมา (Kanlaya Mikhama)* ดร.ลำปาง แม่นมัตย์ (Dr.Lampang Manmart)**
ดร.สุจินต์ สิมารักษ์ (Dr.Suchint Simaraks)***

บทคัดย่อ

การศึกษากระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ของเกษตรกรผู้ปลูกยางพารา เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง การพัฒนาโมเดลสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ที่เป็นแนวทางสนับสนุนการสร้างความรู้ของเกษตรกร การวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีคำถามการวิจัย คือ เกษตรกรมีกระบวนการเรียนรู้สร้างความรู้ในการผลิตพืชใหม่อย่างไร ซึ่งมีพื้นที่ศึกษาที่เป็นตัวแทนพื้นที่ปลูกยางพารามานาน คือบ้านเทพนิมิต ตำบลหนองชน อำเภอนาทม จังหวัดนครพนม ตัวแทนพื้นที่ปลูกยางใหม่คือ บ้านคำไฮ ตำบลหาดแพง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ผู้ให้ข้อมูลระดับชุมชน ประกอบด้วยผู้รู้ ผู้นำชุมชน จาก 2 หมู่บ้าน จำนวน 16 ราย ผู้ให้ข้อมูลระดับครัวเรือน คือตัวแทนครัวเรือนเกษตรกรที่มีบทบาทในการผลิตยางพาราจาก 2 หมู่บ้าน จำนวน 19 ราย รวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์โดยมีประเด็นคำถามหลัก ร่วมกับการสังเกตในพื้นที่ โดยรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนมิถุนายน 2553-เมษายน 2554 ข้อมูลที่ได้นำมาจัดหมวดหมู่ข้อมูล วิเคราะห์ และสรุปผล

ผลการวิจัย พบว่า เกษตรกรมีรูปแบบการเรียนรู้โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่ม A จำนวน 4 ราย เป็นกลุ่มค้นคว้า สร้างความรู้และปรับใช้ให้เหมาะกับตนเอง เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงและการศึกษาเพิ่มเติมจากบุคคลและสื่อการเรียนรู้อื่น ๆ กลุ่ม B จำนวน 15 ราย เป็นกลุ่มนำเอาชุดความรู้มาปฏิบัติและปรับใช้ให้เหมาะกับตนเอง การเรียนรู้โดยการนำเอาความรู้ไปปฏิบัติ เมื่อประสบปัญหาใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันภายในชุมชน ซึ่งกลุ่ม A คือกลุ่มสร้างความรู้โดยใช้วิธีการทดลองปฏิบัติและสังเกตผลในพื้นที่ตนเองเพื่อผลิตชุดความรู้ใหม่ด้านการผลิตยางพารา

ABSTRACT

A study of learning process and knowledge creation of Para-rubber farmers that is a part of development of environmental learning model as a guideline for enhancing farmers' knowledge creation. This research was qualitative method and the research questions are; how to produce new economic plant of farmers learning. Long time rubber plantation area at Ban Thapnimit Tambon Nongson Amphor Na-Thom and new rubber plantation at Ban Khamhai Tambon Hadpang Amphor Srisonkram, Nakhon Phanom were selected as the study site. The data were collected by mean of interviewing by using sub-topic and participatory observations. Sixteen key informants and 19 village households were interviewed. The data were collected

* นักศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

** รองศาสตราจารย์ กลุ่มวิชาการจัดการสารสนเทศและการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*** รองศาสตราจารย์ ภาควิชาพืชศาสตร์และทรัพยากรการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

from June 2010 to April 2011 and analyzed through classification technique and interpretation. The results showed that the pattern of farmers learning process was classified into 2 groups; Group A represented as knowledge creation and application where the group learned through action with trial and error. In addition, farmers' group gains more knowledge from officers and farmers who had long experience from outside community and other resources. Group B; 15 respondents was represented as adapted knowledge and application where the group learned through action with solving problems and sharing with the community. Group A; 4 respondents was knowledge creation type through practicing, trial, observation with reflection under process of learning for greater knowledge.

คำสำคัญ : การเรียนรู้ การสร้างความรู้ ยางพารา

Key Words : Learning process, knowledge creation, Para rubber

บทนำ

การพัฒนาประเทศตามแนวเศรษฐกิจกระแสหลักทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมใหม่ที่มีความซับซ้อน ในทางกลับกันได้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อวิถีชีวิตคนไทยและสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมเกษตรกร ซึ่งเป็นสังคมใหญ่ของประเทศ [1] สังคมแห่งการเรียนรู้หรือสังคมฐานความรู้ (knowledge based society) ที่ความรู้ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในกิจกรรมด้านต่างๆ ของสังคม ส่งผลให้คนในสังคมต้องเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองมากขึ้น ทั้งนี้เพราะความรู้ ความชำนาญ ทักษะของคนมีผลต่อการประกอบอาชีพและรายได้ของตนเองและครอบครัว [2] ตามแนวคิดของ Knowles [3] เชื่อว่ามนุษย์เมื่อเติบโตใหญ่จะมีความพร้อมในการเรียนรู้ได้ดีประสบการณ์ ฐานความรู้ที่กว้างขวางช่วยรองรับการเรียนรู้ใหม่ๆ และความรู้ที่จำเป็นต่อบทบาทและสถานภาพทางสังคม ความรู้นำไปใช้หรือแก้ไขปัญหาก็ได้ เฉกเช่นเดียวกันกับเกษตรกรในชนบทมีความสนใจเรียนรู้ก็ต่อเมื่อความรู้ใหม่สามารถเรียนรู้ได้ เหมาะสมกับวิธีการดำรงชีพและนำไปใช้แก้ไขปัญหาก็กับตนเองได้ [4] ดังนั้นการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงควรเป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับองค์ความรู้ท้องถิ่น เนื่องจากการเรียนรู้ของ

ชาวบ้านเป็นการเรียนรู้เพื่อให้รู้จริงและสามารถดำรงชีวิตอยู่รอดจากปัญหาได้ เนื่องจากชุมชนท้องถิ่นใช้ปัญหาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้บนพื้นฐานของระบบความสัมพันธ์ทางสังคม โดยมุ่งเน้นการแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้ [5] การส่งเสริมการผลิตพืชเศรษฐกิจใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามนโยบายของรัฐเป็นปัจจัยหนึ่งที่เกษตรกรต้องเรียนรู้เพื่อการปรับตัวมากขึ้น ซึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยางพารา ถูกนำเข้ามาส่งเสริมการปลูก 2 ช่วง คือ ปี พ.ศ. 2532 และ ปี พ.ศ. 2547 เพื่อแก้ไขความยากจน ยกระดับรายได้ และสร้างความมั่นคงให้เกษตรกร โดยมีพื้นที่เป้าหมายการส่งเสริมของรัฐมากกว่าล้านไร่ [6] และยังมีพื้นที่ปลูกยางพารานอกการส่งเสริมของรัฐด้วย เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย ทำการเกษตรโดยมีข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ แต่ขณะนี้ยางพาราได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ การส่งเสริมการปลูกยางพาราของภาครัฐส่งผลให้เกิดการแพร่ทั้งนวัตกรรมและเทคโนโลยีการผลิตยางพารา การเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตพืชใหม่นี้จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับเกษตรกร อย่างไรก็ตามการรับความรู้และเทคโนโลยีใหม่ที่มาจากภายนอกชุมชน ล้วนต้องให้ชุมชนต้องวิ่งตามโดยไม่ทันได้สร้าง

ความรู้ที่เหมาะสมกับตัวเอง ทำให้ท้องถิ่นอ่อนแอลง ทั้งในเรื่องทรัพยากรมนุษย์ ภูมิปัญญา ระบบความรู้ที่เหมาะสมและความสัมพันธ์ของชุมชน [7] จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะศึกษาว่า เกษตรกรที่ปลูกยางพารามีกระบวนการเรียนรู้และสร้างความรู้จากการผลิตพืชใหม่หรือไม่ อย่างไร ความรู้จากการศึกษานี้จะเป็นส่วนสำคัญในการใช้เป็นแนวทางขยายการเรียนรู้ทั้งในเรื่องการผลิตยางพาราและพืชใหม่ในพื้นที่อื่นๆ โดยงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ของเกษตรกรตามบริบทการผลิตยางพาราและเสนอแนะแนวทางการสนับสนุนเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเกษตรกร ซึ่งมีคำถามการวิจัย คือ เกษตรกรมีกระบวนการเรียนรู้สร้างความรู้ในการผลิตพืชใหม่อย่างไร

วิธีการวิจัย

1. การศึกษาเบื้องต้นและการเลือกพื้นที่ศึกษา

การศึกษาเบื้องต้น (preliminary study) ได้รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์ผู้รู้ (key informants: KIs) จำนวน 3 ราย ประกอบด้วย ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจังหวัดนครพนม 1 คน และเจ้าพนักงานส่งเสริม จำนวน 2 ราย ผลจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า การปลูกยางพาราของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 2 ช่วง คือ (1) การปลูกในช่วงเริ่มแรกราวปี พ.ศ. 2529 ถึง พ.ศ. 2535 ตามโครงการการเพิ่มพื้นที่สีเขียวหรือโครงการอีสานเขียว และ (2) การปลูกช่วง ปี 2547-ปัจจุบัน ตามโครงการส่งเสริมปลูกยางพาราใหม่ หรือโครงการยางพารา 1 ล้านไร่ ในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ จากผลการศึกษาเบื้องต้นนำมาซึ่งการเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (purposive sampling) เป็น 2 กลุ่ม จาก 2 หมู่บ้าน ที่มีความแตกต่างด้านเวลาของการปลูกยางพารา คือ บ้านเทพนิมิต ตำบลหนองซอน อำเภอนาทม เป็นตัวแทนพื้นที่ปลูกยางพารามาเป็นเวลานาน และบ้านคำไฮ

ตำบลหาดแพง อำเภอศรีสงคราม เป็นตัวแทนพื้นที่ปลูกยางใหม่ ซึ่งความแตกต่างด้านเวลาดังกล่าวย่อมส่งผลให้เกษตรกรทั้งสองพื้นที่มีประสบการณ์การเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการผลิตยางพาราแตกต่างกัน เพื่อให้ทราบวาระเวลาของการเรียนรู้มีผลต่อการเรียนรู้และสร้างความรู้ได้อย่างไร

2. การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 การรวบรวมข้อมูลระดับหมู่บ้าน: การศึกษานี้ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างที่มีประเด็นคำถามหลัก (sub-topics) ที่สร้างขึ้นจากวัตถุประสงค์การศึกษา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล [8, 9] ข้อมูลในระดับหมู่บ้านรวบรวมด้วยการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ผู้รู้ (key informants: KIs) คือ แกนนำชุมชน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน และแกนนำเกษตรกร ใช้การคัดเลือกผู้รู้แบบเจาะจง (purposive sampling) ทั้งสองหมู่บ้านกำหนดให้ผู้รู้เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมานาน สามารถให้ข้อมูลของชุมชนและเล่าเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงของชุมชนได้ ในการสัมภาษณ์กลุ่ม (groups interview) (1) หมู่บ้านที่ปลูกยางพารามานาน และ (2) หมู่บ้านที่ปลูกยางพาราใหม่ มี KIs ร่วมให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์กลุ่มๆ ละ 7 และ 9 ราย ตามลำดับ

ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน ประกอบด้วย (1) ข้อมูลบริบทชุมชน (2) การใช้ประโยชน์จากที่ดิน (3) การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ (4) ข้อมูลทางเศรษฐกิจ (5) ประวัติการปลูกยางพาราของชุมชน และกลุ่มคนที่ปลูกก่อน/หลัง ผู้รู้ด้านยางพาราในชุมชน

2.2 การรวบรวมข้อมูลระดับครัวเรือน: เกณฑ์ที่ตั้งไว้ในการคัดเลือกเกษตรกรผู้ให้สัมภาษณ์ 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่เป็นผู้รับรู้ เรียนรู้ ปรับเปลี่ยน และตัดสินใจเปลี่ยนแปลงตนเองในการผลิตทางการเกษตรได้กลุ่มแรกๆ และกลุ่มที่รอดูผลการปฏิบัติก่อนการสืบหาเกษตรกรที่มีคุณลักษณะการรับรู้ เรียนรู้ที่แตกต่างกันนี้ได้จากการแนะนำของผู้นำชุมชน แกนนำเกษตรกร และได้ตรวจสอบความความเหมาะสมของ

ผู้ให้ข้อมูลด้วยการให้เพื่อนบ้านเป็นผู้ยืนยันความเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อความน่าเชื่อถือของจำนวนผู้ให้ข้อมูล ได้กำหนดขนาดจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนในแต่ละพื้นที่ ร้อยละ 30 ของจำนวนครัวเรือนที่ปลูกยางพาราทั้งหมด ซึ่งได้จำนวนผู้ให้ข้อมูลของ (1) หมู่บ้านที่ปลูกยางพารามานาน และ (2) หมู่บ้านที่ปลูกยางพาราใหม่ กลุ่มละ 11 และ 8 รายตามลำดับ การรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์รายครัวเรือนในพื้นที่ปลูกยางพาราใหม่ บ้านคำไฮ ตำบลหาดแพง อำเภอสว่างวีรกรรม ได้สัมภาษณ์ในวันที่ 25 และวันที่ 30 ธันวาคม 2553 และพื้นที่ปลูกยางพาราเป็นเวลานาน บ้านเทพนิมิต ตำบลหนองชน อำเภอนาทม สัมภาษณ์ในวันที่ 9 สิงหาคม 2553 และช่วงที่สองระหว่างวันที่ 8-10 มกราคม 2554

ประเด็นการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย (1) การเรียนรู้/ การถ่ายทอดความรู้ (เรียนรู้จากใคร/แหล่งใด/ด้วยวิธีการใด มีรูปแบบอย่างไร วิธีการเข้าหาแหล่งเรียนรู้) (2) วิธีการเรียนรู้ของเกษตรกร (เรียนรู้ภายในครัวเรือน/ ชุมชน การเรียนรู้จากภายในพื้นที่เพาะปลูกด้วยตนเอง ข้อมูลทางวิชาการ / นักวิชาการ และสื่อเรียนรู้อื่นๆ เช่น หนังสือ ตำรา) (3) การปรับใช้ความรู้ (การนำองค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ไปปรับใช้ในส่วนของตนเอง (ยกตัวอย่างเป็นเรื่อง หรือเป็นกรณีตัวอย่าง โดยกระบวนการเรียนรู้ เริ่มจากกระบวนการผลิตยางพาราทั้งหมดตั้งแต่เริ่มต้น การเลือกพื้นที่ปลูก การเตรียมดิน พันธุ์ การดูแลรักษา การกรีด การขายน้ำยาง) และ (4) การถ่ายทอดความรู้ (การบอกกล่าว การสาธิตให้ดู การอบรม การศึกษาเอกสารคำแนะนำ สถานที่ที่พูดคุยกัน หรือสถานที่ที่ถ่ายทอดความรู้ให้แกกันในชุมชน)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ได้นำมาประมวลด้วยการวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูล (constant comparison) เพื่อหาความเหมือนและความแตกต่างภายในข้อมูลหมวดเดียวกัน หาสาเหตุของความเหมือนและความแตกต่างกัน แล้วพิจารณาความสัมพันธ์อันนำไปสู่การสร้างข้อสรุป พร้อมทั้งเสนอ

รายการข้อค้นพบในการศึกษา [10] โดยนำเสนอผลการศึกษาออกเป็น ข้อมูลบริบทพื้นที่ศึกษา การเรียนรู้การสร้างความรู้ของเกษตรกรบนฐานการเรียนรู้ด้านการผลิตยางพาราและสรุป เสนอแนะ

ผลการวิจัยและวิจารณ์ผล

1. บริบทพื้นที่ศึกษา

1.1 หมู่บ้านที่ปลูกยางพารามานาน: บ้านเทพนิมิต ตำบลหนองชน อำเภอนาทม จังหวัดนครพนม

1) บริบททั่วไปของหมู่บ้าน: ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ราบสูงสลับกับที่ลุ่ม มีพื้นที่หมู่บ้านประมาณ 360 ไร่ และพื้นที่ป่าชุมชนจำนวน 15 ไร่ ลักษณะดิน เป็นดินเหนียวปนทราย การประกอบอาชีพของเกษตรกรในพื้นที่ในช่วงแรกเป็นการทำนาข้าวไร่ควบคู่กับการปลูกพืชไร่อื่นๆ เช่น ปอ มันสำปะหลัง หมู่บ้านนี้มีครัวเรือนทั้งสิ้น 160 ครัวเรือน และปลูกยางพารา 37 ครัวเรือน

2) ประวัติการปลูกยางพาราในหมู่บ้าน: พื้นที่ปลูกยางพาราของหมู่บ้านในปัจจุบัน เดิมเป็นพื้นที่ใช้ปลูกปอและปรับเปลี่ยนมาเป็นมันสำปะหลัง ปี พ.ศ. 2537 ได้มีการส่งเสริมการปลูกยางพาราจากโครงการนำร่องไทย-ยุโรป โดยโครงการการสนับสนุนกล้าพันธุ์ยางพารา การถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการปลูก การดูแลจัดการแปลงปลูกยางพารา รวมทั้งสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษา และในปี พ.ศ. 2540 โครงการนำร่องไทย-ยุโรป ได้หยุดดำเนินการ และได้ถ่ายโอนโครงการให้กับสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) ในปี พ.ศ. 2545 หลังจากเกษตรกรผู้ปลูกยางพารากลุ่มแรกได้เปิดกรีดยางและขายยางแผ่น ทำให้เกษตรกรอื่นเห็นรายได้ที่แตกต่างจากการทำการเกษตรอื่นๆ ที่ผ่านมา ส่งผลให้เกษตรกรรายใหม่ตื่นตัวรวมทั้งกระตุ้นให้เกษตรกรรายเก่าขยายพื้นที่ปลูกยางมากขึ้น ปัจจุบันยางพารากลายเป็นพืชเศรษฐกิจใหม่ที่มีราคาและเป็นแหล่งรายได้หลักของคนในหมู่บ้าน เกษตรกรมีรายได้จากการขาย

ยางเฉลี่ยต่อไร่ต่อเดือนประมาณ 800-1,000 บาท ในอดีตเกษตรกรมีรายได้ต่อปีจากการขายข้าวหรือการรับจ้างเท่านั้น เกษตรกรที่เปิดกรีดยางแล้วมีรายได้เดือนละ 2 ครั้ง จากการขายยางก้อนถ้วย ซึ่งเป็นรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการทำนาข้าว

1.2 หมู่บ้านที่ปลูกยางพาราใหม่: บ้านคำไฮ ตำบลหาดแพง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม

1) บริบททั่วไปของหมู่บ้าน: ลักษณะทั่วไปของหมู่บ้านมีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มสลับกับที่ดอน พื้นที่ทั้งหมดประมาณ 2,500 ไร่ แม่น้ำสงครามเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่ใช้ในการทำเกษตร มีจำนวนครัวเรือน 108 ครัวเรือน เกษตรกรทั้งหมดประกอบอาชีพทำนาโดยปลูกข้าวนาปี ทำนาปรังบางส่วนในฤดูแล้ง ทำการประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพเสริม รายได้ส่วนใหญ่ของประชาชนมาจากภาคการเกษตร การทำนา การปลูกพืชไร่ เช่น ปอ และมันสำปะหลัง และพืชอื่นๆ เช่น แตงโม นอกจากนี้รายได้หลักของหมู่บ้านนี้ส่วนหนึ่งมาจากการอพยพแรงงานบางฤดูกาลไปรับจ้างในเมืองใหญ่แล้วส่งเงินกลับมาสู่ภาคการเกษตรและการจับจองครอบครัว

2) ประวัติการปลูกยางพาราในหมู่บ้าน: ยางพาราถูกนำเข้ามาในหมู่บ้านในปี พ.ศ.2547 จากการส่งเสริมของหน่วยงานภาครัฐตามโครงการปลูกยางพาราเพื่อยกระดับรายได้และความมั่นคงให้แก่เกษตรกรในแหล่งปลูกยางใหม่ ระยะที่ 1 (พ.ศ.2547-2549) หรือที่ชาวบ้านรู้จักในนามโครงการยางล้านไร่ ในช่วงแรกของการเข้าร่วมโครงการเป็นการสมัครใจเพื่อรับการสนับสนุนพันธุ์ยาง มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการประมาณ 5-10 ราย ในปี 2548 และ 2549 มีเกษตรกรรายใหม่ที่หันมาปลูกยางพารา ซึ่งเป็นการปลูกที่ใช้ทุนส่วนตัว ไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ปัจจุบันมีครัวเรือนผู้ปลูกยางพาราทั้งสิ้น 25 ครัวเรือน ซึ่งได้เปิดกรีดแล้ว 3 ครัวเรือน หมู่บ้านนี้ยางพารายังไม่เป็นพืชที่เป็นแหล่งรายได้หลักของหมู่บ้านเนื่องจากอยู่ในระยะแรกของการปลูกยังไม่ได้เปิดกรีด คาดว่าประมาณ พ.ศ. 2557-2559 หมู่บ้านนี้จะสามารถเปิด

กรีดยางได้เกือบทั้งหมด

2. ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลมีอายุต่ำสุด 33 ปี สูงสุด 65 ปี ระดับการศึกษาต่ำสุด คือ ประถมศึกษาปีที่ 4 และระดับการศึกษาสูงสุดคือระดับมัธยมศึกษาปีที่ 6 ด้านประสบการณ์ในการผลิตยางพาราเมื่อจำแนกตามการเข้าร่วมโครงการและระยะเวลาของการปลูกยางพารา พบว่า กลุ่มที่มาจากหมู่บ้านที่ปลูกยางมานาน มีประสบการณ์การปลูกยางมากกว่า 10 ปีขึ้นไป ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งมีประสบการณ์ประมาณ 5 ปีขึ้นไป อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาประสบการณ์ตรงด้านการปลูกสร้างสวนยางพารา พบว่า มีเกษตรกร 5 ราย ที่มีประสบการณ์การทำสวนยางพาราโดยการไปเป็นลูกจ้างมาก่อน ซึ่งมีทั้งจากการไปเป็นลูกจ้างสวนยางพาราจากภาคใต้ และเป็นลูกจ้างให้กับนายทุนหรือเพื่อนบ้านในพื้นที่ตำบลของตนเอง นอกจากนี้มีเกษตรกรที่ไม่มีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับยางพาราแต่ได้อาศัยการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของคนในครัวเรือนญาติที่ไม่มีประสบการณ์การทำสวนยางพาราจากที่อื่น ซึ่งจะเห็นว่าความสัมพันธ์ในครัวเรือนหรือชุมชน คือปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการเรียนรู้และการแพร่กระจายความรู้ในการผลิตยางพารา ลักษณะการเรียนรู้ภายในชุมชนนี้เป็นไปในแนวทางเดียวกันทั้งหมู่บ้านที่ปลูกยางมานานและหมู่บ้านที่เริ่มปลูกยางใหม่ นอกจากนี้บริบทชุมชนและความเป็นมาของ 2 หมู่บ้านมีความคล้ายคลึงกันทั้งในด้านของสภาพพื้นที่ และการปรับเปลี่ยนการผลิตพืชจากนาข้าว และพืชไร่อื่นๆ มาสู่การผลิตยางพารา ด้านการส่งเสริมการผลิตทั้ง 2 หมู่บ้าน เริ่มต้นการผลิตยางพาราด้วยการนำเข้ามาของภาครัฐทั้งด้านการสนับสนุนปัจจัยการผลิตและองค์ความรู้ ต่อมาเมื่อเกษตรกรเล็งเห็นผลประโยชน์ในระยะยาวด้านรายได้ เกษตรกรจึงได้ลงทุนปลูกด้วยทุนส่วนตัว ด้านประสบการณ์การเรียนรู้การผลิต หมู่บ้านปลูกยางพารานานมีประสบการณ์หลากหลายทั้งการเป็นลูกจ้างสวนยางพาราจากภาคใต้ และสวนยางพาราอื่นๆ ภายในตำบลตนเอง รวมถึงการแลกเปลี่ยนความรู้กันเองในชุมชน ส่วนหมู่บ้าน

ปลูกยางพาราใหม่ เกษตรกรเริ่มเรียนรู้ใหม่ทุกคน โดยการใช้การแลกเปลี่ยนความรู้ในกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพร้อมกัน หรือเกษตรกรในตำบลใกล้เคียงที่ปลูกสร้างสวนยางมาก่อน และการเรียนรู้จากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

3. กระบวนการผลิตยางพาราของเกษตรกร

จากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการร่วมสังเกตกิจกรรมการผลิตของเกษตรกร พบว่า กระบวนการปลูกยางพาราของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษาทั้ง 2 หมู่บ้าน มีขั้นตอนและวิธีการปลูกยางพาราค่อนข้างคล้ายกัน ทั้งนี้เนื่องจากสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) ได้เป็นผู้ให้ความรู้ การฝึกอบรมหลักวิชาการในการปลูกสร้างสวนยางในรูปแบบเดียวกันในทุกพื้นที่ กระบวนการโดยทั่วไปในการผลิตยางพาราที่เกษตรกรปฏิบัติมีองค์ความรู้ตามขั้นตอนการผลิต ดังนี้

1) การเตรียมพื้นที่ปลูกสร้างสวนยาง: การปรับพื้นที่ให้มีสภาพเหมาะสมสำหรับปลูกยาง การวางแผนปลูก เริ่มจากการวางแผนหลัก ห่างจากแนวเขตสวนไม่น้อยกว่า 1.5 เมตรตามแนวตะวันออก-ตะวันตก เพื่อไม่ขวางทิศทางลม มีระยะปลูก 3x6 เมตร โดยหลักวิชาการได้แนะนำให้ปลูกด้วยระยะปลูก 3x7 เมตร เกษตรกรปลูกระยะปลูกดังกล่าวเนื่องจากเกษตรกรต้องการเพิ่มจำนวนต้นยางต่อไร่ให้มากขึ้น ซึ่งจะทำให้ได้น้ำยางต่อไร่มากขึ้นด้วย จะเห็นว่ากระบวนการคิดและตัดสินใจของเกษตรกรในการปลูกนั้นไม่เป็นตามการแนะนำของภาครัฐ ดังนั้นในกระบวนการเรียนรู้ควรสร้างให้เกษตรกรได้เห็นผลเชิงประจักษ์เพื่อให้เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่นในการนำไปปฏิบัติจริง

2) การขุดหลุมปลูก: ตามหลักการการขุดหลุมปลูกคือ 50 x 50 x 50 เซนติเมตร ในการปฏิบัติจริงของเกษตรกรเลือกการขุดหลุมแบบพอดีกับการปลูก เนื่องจากเกษตรกรได้เรียนรู้ว่าการขุดหลุมปลูกตามคำแนะนำนั้นทำให้สิ้นเปลืองเวลา และค่าใช้จ่าย ทั้งนี้เกษตรกรเห็นตัวอย่างจากคนที่ปลูกก่อนที่ขุดหลุม

ปลูกแบบพอดี ดินยางก็สามารถเจริญเติบโตได้ และเกษตรกรส่วนหนึ่งมีความคิดว่าดินของตนเองเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากเป็นพื้นที่บุกเบิกใหม่ จึงไม่จำเป็นต้องขุดหลุมปลูกตามคำแนะนำของ สกย. จะเห็นว่าเกษตรกรเลือกปฏิบัติในสิ่งที่ง่าย สะดวก เหมาะสมกับการปฏิบัติของตนเองเป็นหลัก

3) การใส่ปุ๋ยและการดูแลรักษา: ตามคำแนะนำของ สกย. ได้กำหนดการใส่ปุ๋ยครั้งแรกในช่วงต้นฤดูฝน ประมาณเดือนพฤษภาคม ครั้งที่สองใส่ในช่วงปลายฤดูฝน ประมาณเดือนกันยายน-ตุลาคม ส่วนปริมาณการใส่ปุ๋ย ต้นยางที่เปิดกรีดแล้วให้ใส่ปุ๋ย 2 ครั้งในอัตรา 1-1.2 กิโลกรัมต่อต้นต่อปี ซึ่งในการปฏิบัติจริงเกษตรกรในการใส่ปุ๋ยได้ใช้วิธีการประมาณการ ไม่มีการตวงวัด ปริมาณการใส่ปุ๋ยของเกษตรกรขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจของเกษตรกรแต่ละราย หากมีเงินลงทุนมากเกษตรกรจะใส่ปุ๋ยมากเกินไปคำแนะนำของ สกย. เนื่องจากเกษตรกรเชื่อว่ายิ่งใส่ปุ๋ยมากยิ่งจะทำให้ต้นยางโตเร็วและให้น้ำยางดี ส่วนการกำหนดวันเวลาใส่ปุ๋ยเกษตรกรใช้วิธีการผนวกภูมิรู้ด้านการทำการเกษตรและการอยู่ในพื้นที่มานานด้วยการสังเกตการตกของฝนในพื้นที่ตนเองเพื่อเตรียมการใส่ปุ๋ย โดยช่วงแรกเป็นช่วงก่อนหมดฤดูฝน (ใส่ปุ๋ยก่อนฝนหยุดตก) และช่วงที่สองใส่ปุ๋ยก่อนฝนจะตก (ใส่ปุ๋ยแล้วฝนจึงตก) จะเห็นว่าการตัดสินใจใส่ปุ๋ยของเกษตรกรตัดสินใจบนฐานข้อมูลเศรษฐกิจภายในครัวเรือนและภูมิรู้เดิมที่มีอยู่ของตนเอง

4) การกรีด: ตามคำแนะนำของ สกย. ต้นยางพาราอายุ 7 ปีขึ้นไป หรือต้นยางมีขนาดรอบวง 50 เซนติเมตร จึงเปิดกรีดได้ แต่ในการปฏิบัติจริงเกษตรกรทั้งสองหมู่บ้านเปิดกรีดยางเมื่อยางอายุได้ 5 ปี โดยการเลือกต้นที่มีขนาดที่สามารถเปิดกรีดได้โดยใช้ระบบกรีด 2 วัน/เว้น 1 วัน สาเหตุที่เกษตรกรไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำของ สกย. เนื่องจากในช่วงที่ศึกษานี้ (2553-2554) เป็นช่วงที่น้ำยางมีราคาสูงมาก เกษตรกรจึงเปิดกรีดก่อนกำหนด รวมถึงการกรีดในช่วงพักหน้ายาง (มีนาคม-เมษายน) ทั้งนี้เกษตรกรให้

เหตุผลว่าเมื่อน้ำยาราคาสูงมากจึงต้องการขายในช่วงนี้เพื่อให้มีรายได้ ซึ่งอนาคตราคายางจะเป็นอย่างไรไม่รู้ ทั้งนี้อาจเนื่องจากประสบการณ์ที่ผ่านมาของเกษตรกรที่ประสบกับปัญหาความผันผวนของราคาสินค้าเกษตร รวมถึงการที่ไม่มีระบบการประกันราคาสินค้าเกษตร การตัดสินใจของเกษตรกรจึงยึดตลาดที่เป็นอยู่ในขณะนั้นเป็นหลัก

5) การแปรรูปและการขาย: ในพื้นที่ปลูกยางมานาน เกษตรกรผ่านการเรียนรู้ในการแปรรูปและขายยางในรูปของยางแผ่นรมควันมาก่อน จนกระทั่งเปลี่ยนเป็นยางก้อนถ้วย ซึ่งการขายแบบยางก้อนถ้วยนี้เกษตรกรเห็นว่ามีความสะดวกทั้งเรื่องแรงงาน วิธีการจัดการ และการประหยัดเวลา รวมถึงปัจจุบันในพื้นที่มีกลุ่ม/สหกรณ์ยางพาราที่เป็นแหล่งรับซื้อผลิตภัณฑ์ ที่ง่ายต่อการขายและการจัดการของเกษตรกร ส่วนในพื้นที่ปลูกยางใหม่มีผู้เปิดกรีดยางน้อยราย การรวมกลุ่มกันขายยังไม่เกิดขึ้น เกษตรกรขายยางในรูปยางก้อนถ้วยด้วยวิธีการฝากขายตามกลุ่ม/สหกรณ์ยางพาราที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง

การเรียนรู้การขายยางของเกษตรกรเริ่มจากการรวมกลุ่มกันไปขายสินค้าที่ต่างจังหวัด และพัฒนามาจนถึงขั้นรวมกลุ่ม ตั้งสหกรณ์เพื่อการจัดการด้านการตลาดในพื้นที่ตนเอง กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการลองผิดลองถูก และปรับเปลี่ยนวิธีการจนได้รูปแบบตลาด และรูปแบบการแปรรูปที่เหมาะสมกับตนเอง ซึ่ง วิบูลย์ [5] ได้สรุปลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านว่าเป็นการเรียนรู้เพื่อให้รู้จักและสามารถแก้ปัญหา และดำรงชีวิตอยู่รอดจากปัญหาได้ โดยใช้ทรัพยากรในพื้นที่และใช้ปัญหาเป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ จะเห็นว่ากระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ของเกษตรกรตามสภาพการส่งเสริมและการผลิตพืชใหม่ *ยางพารา* นั้น พบว่า เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนการผลิตจากการพืชเดิมเป็นพืชชนิดใหม่ที่ไม่เคยมีองค์ความรู้ในการผลิตมาก่อน มีปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการปรับเปลี่ยนสู่การเรียนรู้ คือแรงจูงใจภายในตัวเกษตรกรเอง นั่นคือ 1) ความต้องการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ

ของตนเอง เนื่องจากเกษตรกรเห็นตัวอย่างจากผู้ที่ปลูกยางพาราก่อนตนได้ขายน้ำยาง รวมไปถึงการมองภาพอนาคตที่เห็นว่ายางพาราสามารถสร้างรายได้ระยะยาวได้ ความต้องการสร้างอาชีพและรายได้ที่มั่นคง ทำให้ต้องแสวงหาความรู้และเรียนรู้เพิ่มเติม และ 2) ความต้องการเลื่อนฐานะทางสังคม หรือความอยากรมียากได้เหมือนคนอื่น ผลการศึกษาส่วนนี้เป็นไปตามแนวคิดของ ประเวศ [11] สุชาติ [12] และ ชลัท [13] ซึ่งหมายถึงการมีเป้าหมาย (domain) ของการเรียนรู้นั่นเอง และเป็นไปตามแนวคิดของ Knowles [3] และ Gibb [14] นักทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ที่เชื่อว่ามนุษย์เมื่อโตขึ้นก็ยิ่งกำหนดชีวิตของตัวเองมากขึ้นและพร้อมที่จะเรียนรู้เมื่อการเรียนรู้นั้นมีประโยชน์และนำไปใช้แก้ไขปัญหาได้

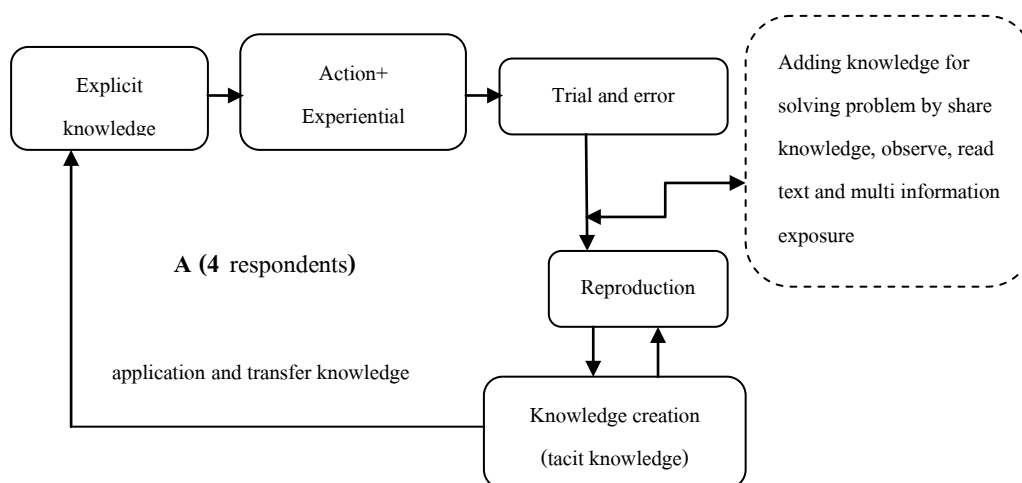
4. กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ของเกษตรกรตามกระบวนการผลิตยางพารา

การศึกษากระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ของเกษตรกร ได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกตัวแทนในการสัมภาษณ์ตามเกณฑ์ 2 กลุ่ม ดังนี้ 1) กลุ่มที่รับรู้ข้อมูลข่าวสารได้เร็วและตัดสินใจปรับเปลี่ยนเข้าสู่การเรียนรู้ได้เร็ว มีลักษณะทำเป็นแบบอย่างให้แก่คนในชุมชน เช่น เข้าร่วมโครงการก่อนกล้าตัดสินใจ กล้าเสี่ยงในการลงทุน และ 2) กลุ่มที่รับรู้หรือปรับเปลี่ยนเรียนรู้เมื่อเห็นตัวอย่างความสำเร็จซึ่งได้ตัวแทนในการสัมภาษณ์ของพื้นที่ปลูกยางมานาน 11 ราย ในจำนวนนี้เป็นเกษตรกรที่อยู่ในกลุ่มรับรู้ปรับเปลี่ยนเรียนรู้เมื่อได้รับการส่งเสริม 4 ราย และรับรู้ปรับเปลี่ยนเรียนรู้เมื่อเห็นกลุ่มแรกทำสำเร็จ 7 ราย และในพื้นที่ปลูกยางใหม่มีเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนเรียนรู้เมื่อได้รับการส่งเสริม และปรับเปลี่ยนเมื่อเห็นกลุ่มแรกทำสำเร็จ กลุ่มละ 4 ราย จากการเข้าไปศึกษาในพื้นที่ และสัมภาษณ์เกษตรกรรายครัวเรือนจนครบ พบว่า คุณลักษณะหรือพฤติกรรมในการรับรู้หรือการปรับเปลี่ยนการผลิตการเกษตรตามเกณฑ์ที่กำหนดให้ก่อนเข้าไปศึกษานั้นมีปัจจัยอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง ส่งผลให้การศึกษานี้ได้สรุปรูปแบบการเรียนรู้ของเกษตรกร

ทั้ง 2 พื้นที่ ออกเป็น 2 กลุ่มที่แตกต่างจากที่ได้ตั้งประเด็นไว้แต่แรกเป็น กลุ่ม A คือ เกษตรกรที่เป็นผู้ค้นคว้าและสร้างความรู้ (research oriented) และกลุ่ม B คือ เกษตรกรที่เป็นผู้ใช้ความรู้ (user) โดยจำนวนเกษตรกรในพื้นที่ปลูกยางมานานมีเกษตรกรที่เรียนรู้ตามกลุ่ม A จำนวน 2 ราย และกลุ่ม B จำนวน 9 ราย ส่วนในพื้นที่ปลูกยางใหม่ มีเกษตรกรที่จัดอยู่ในกลุ่ม A จำนวน 2 ราย และจัดอยู่ในกลุ่ม B จำนวน 6 ราย โดยเกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีกระบวนการเรียนรู้และสร้างความรู้แตกต่างกัน จะเห็นว่าธรรมชาติของการเรียนรู้ของเกษตรกรไม่ได้เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้จากผู้ศึกษาซึ่งเป็นคนนอกชุมชน ดังนั้นกระบวนการศึกษาที่ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและสร้างความเข้าใจร่วมกันของชุมชนได้ เช่นเดียวกับกระบวนการจัดการเรียนรู้ให้กับชุมชน ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่แรกเริ่มของกระบวนการนั้นๆ

กลุ่ม A เกษตรกรที่เป็นผู้ค้นคว้าและสร้างความรู้ (research oriented) กลุ่มนี้มีกระบวนการเรียนรู้เริ่มจากการได้รับความรู้จากเจ้าหน้าที่ส่งเสริม

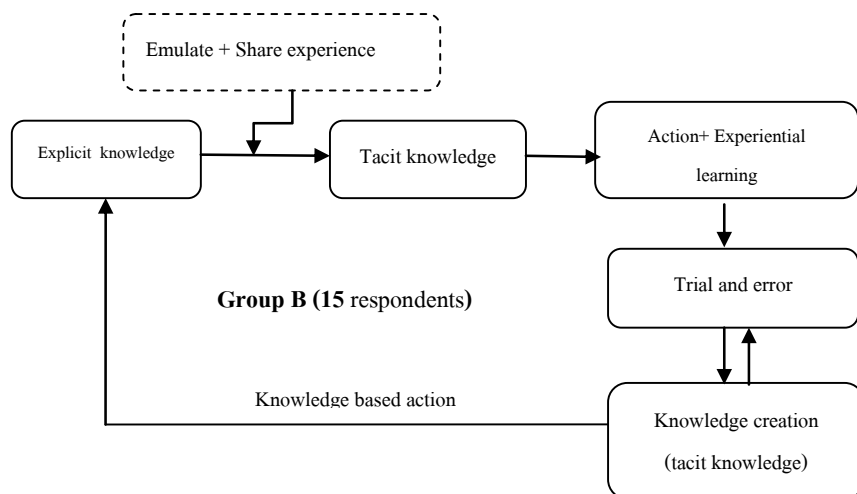
และนำไปปฏิบัติจริง (action learning) ในสภาพพื้นที่ของตนเอง พร้อมๆ กับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (share) กับเจ้าหน้าที่และเพื่อนเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพร้อมกัน ทำให้เกิดพื้นที่ทางสังคมและความคิด (social space) [7] ที่ช่วยสนับสนุนการสร้างความรู้ (tacit knowledge) และหาแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง เชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิมด้านการเกษตร และทดลองทำในวิธีการแปลกใหม่ (experiential learning) เมื่อต้องการองค์ความรู้เพื่อเติมเต็มได้ใช้การแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติมจากเอกสาร (explicit knowledge) ตำราต่างๆ (resource) รวมถึงการสอบถามจากผู้รู้ นักวิชาการภายนอกชุมชน นำมาทดลองทำซ้ำ (reproduction) ในกิจกรรมการดูแลรักษาจนเกิดความเข้าใจ และสรุป สร้างองค์ความรู้ใหม่ ปรับใช้ (application knowledge) องค์ความรู้ที่เหมาะสมกับตนเองสร้างความชำนาญในตนเอง จนสามารถถ่ายทอดความรู้ให้เพื่อนเกษตรกรด้วยกันได้ (knowledge transfer) (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 Learning and knowledge creation pattern of Para rubber farmers group A

กลุ่ม B เกษตรกรที่เป็นกลุ่มผู้ใช้ความรู้ (user) เกษตรกรเริ่มกระบวนการเรียนรู้จากการรับเอาความรู้จากบุคคลที่เป็นตัวอย่าง ผู้รู้ในชุมชนที่สร้างความรู้ไว้แล้ว (Explicit knowledge) มาปรับใช้ในลักษณะคล้ายกับการเลียนแบบ (emulate) ซึ่งเป็นการเลียนแบบโดยเชื่อมโยงกับความรู้ ประสบการณ์เดิมด้านการเกษตรของตนที่มีอยู่แล้ว (tacit knowledge) พร้อมกับการลงมือปฏิบัติจริง (action learning) และลองผิดลองถูกเพื่อหาข้อสรุปของความรู้และวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสมกับตนเอง เมื่อประสบปัญหาใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (share) กับเพื่อนเกษตรกรและผู้รู้ในชุมชน (resource) เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความเข้าใจและหาแนวทางปรับให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง ซึ่งรูปแบบดังกล่าวเป็นการถ่าย

โอนความรู้โดยตรงระหว่างกลุ่มคนหรือบุคคล ซึ่งการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากคนหนึ่งไปอีกรายหนึ่งที่มีพื้นฐานความรู้ที่สอดคล้องกันย่อมสามารถสื่อสารและทำความเข้าใจกันได้โดยง่าย วิจารย์ [15] ได้สรุปว่ากระบวนการสร้างสรรค์ความรู้ด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (socialization) กับการสกัดเอาความรู้ออกจากตัวตน (externalization) เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดมูลค่า คุณค่าน้อยหรือมีประสิทธิภาพต่ำ ส่วนกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างประสิทธิภาพ ได้แก่ การผนวกเอาความรู้ (combination) และการผนึกสร้างความรู้ (internalization) ซึ่งเป็นการสร้างความรู้เพื่อไปสร้างและพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ หรือพัฒนาของเดิมให้ดีขึ้น (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 Learning and knowledge creation pattern of Para rubber farmers group 2

กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเกษตรกร มี 3 แนวทางด้วยกัน คือ 1) การเรียนรู้ระหว่างคนในครัวเรือน/เครือข่าย ลักษณะการเรียนรู้ของเครือข่ายหรือคนในชุมชนเป็นเรื่องการหาแนวทางปฏิบัติร่วมกัน หรือบางประเด็นที่ต้องใช้ทักษะ และความสัมพันธ์ในการสอน เช่น การกรีด เกษตรกรที่ไม่เคยได้รับการฝึกอบรมการกรีดอย่างมาก่อน ใช้การเรียนรู้การฝึกกรีดโดยการสอนกันเองในครัวเรือน หรือในกลุ่มญาติ เนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่ต้องเรียนรู้

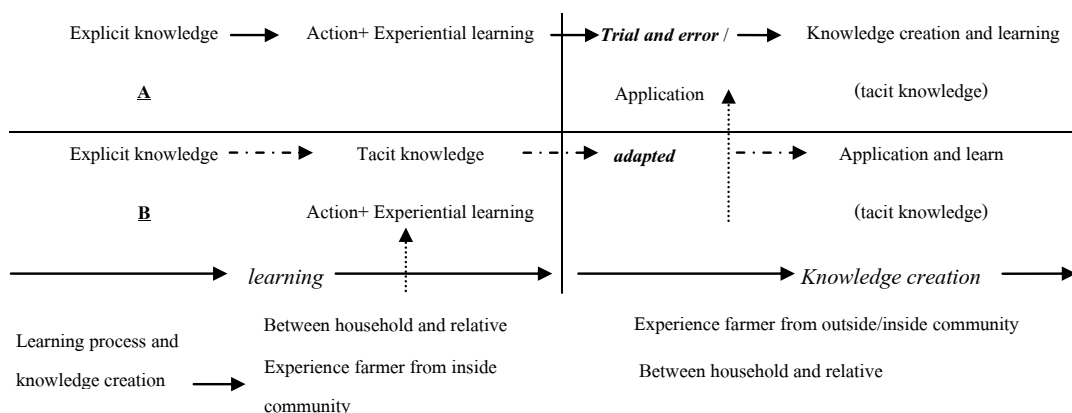
ควบคู่กับการฝึกปฏิบัติ 2) การเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน ลักษณะการเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนเป็นไปแบบไม่เป็นทางการ ในลักษณะการพูดคุยซักถาม การศึกษาตัวอย่าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้เพื่อการตรวจสอบ หรือหาแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมที่สุดกับเกษตรกรเอง และ 3) การเรียนรู้ระหว่างคนในกับคนนอกชุมชน คนนอกชุมชนมีทั้งเจ้าหน้าที่ เกษตรกรอื่น ๆ และพ่อค้า เกษตรกรมีโอกาสนในการเรียนรู้จากคนนอกชุมชนไม่เท่ากัน ทั้งนี้อาจมีปัจจัยอื่น ๆ มา

เกี่ยวข้อง เช่น โอกาสของแต่ละคน และลักษณะการใฝ่เรียนรู้ที่แตกต่างกันของเกษตรกร ซึ่งรูปแบบการเรียนรู้แบบที่ 1 และ 2 เป็นวิธีการเรียนรู้ของเกษตรกรกลุ่ม B ส่วนเกษตรกรกลุ่ม A ใช้วิธีการเรียนรู้จากทั้ง 3 แนวทาง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดการสร้างความรู้ใหม่ จะเห็นว่าเกษตรกรกลุ่ม A เป็นกลุ่มที่เรียนรู้และสร้างความรู้ให้กับตนเองได้ดีกว่า รวมถึงเป็นต้นแบบหรือตัวอย่างให้แก่เกษตรกรกลุ่มอื่นได้ หากพิจารณาในแง่ของความรอบคอบของการเรียนรู้ เกษตรกรกลุ่ม B อาจมีความรอบคอบของการเรียนรู้หรือการตัดสินใจเรียนรู้ได้ดีกว่า เนื่องจากการรู้จักใช้ประสบการณ์ของผู้อื่นมาเป็นกลไกของการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งมีความเสี่ยงน้อยกว่า ผลการศึกษาส่วนนี้สอดคล้องกับ สุจินต์ [7, 16] ว่าหลักการเรียนรู้เพื่อเน้นการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและขยายไปสู่สมาชิกใหม่ เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบเครือข่ายมีฐานวัฒนธรรม ประเพณีเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิตและเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ นอกจากนี้ความสัมพันธ์ทางสังคม เครือข่ายชุมชน สังคม (social network) เป็นส่วนส่งเสริมการเรียนรู้แบบพบหน้า (face to face) เพื่อให้มีพื้นที่และโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผลการวิจัยนี้ พบว่าพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สำคัญในชุมชน คือพื้นที่ตลาดยางพารา (สหกรณ์) ซึ่งเป็นเพียงพื้นที่ทางกายภาพแต่ช่วยให้เกิดพื้นที่ทางสังคม และสวนยางพาราที่เป็นตัวอย่างศึกษาเรียนรู้ได้ กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน เครือญาติ ก่อให้เกิดเครือข่าย

และการจัดการเครือข่ายมีฐานจากความเป็นเครือญาติ และส่วนหนึ่งมาจากความสัมพันธ์ในชุมชนที่ติดต่อกัน ซึ่งเอื้อให้เกิดบรรยากาศการเรียนรู้แบบเอื้ออาทร

กระบวนการสร้างความรู้ของเกษตรกร

จากกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร 2 กลุ่ม สรุปความเหมือน/ความแตกต่างในการสร้างความรู้ได้ว่าวิธีการสร้างความรู้ของเกษตรกรนั้น พบว่า *การปรับใช้ความรู้ที่เหมาะสม* เป็นวิธีการเรียนรู้ที่เกษตรกรทั้ง 2 กลุ่มได้นำมาใช้ในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตทางการเกษตร (ภาพที่ 3) ส่วนประเด็นที่แตกต่างกันคือ การเริ่มต้นของการเรียนรู้และแหล่งความรู้ กลุ่ม B มีแหล่งความรู้เป็นบุคคลตัวอย่างที่ทำสำเร็จแล้ว การเริ่มต้นกระบวนการเรียนรู้เป็นการนำเอาชุดความรู้จากแหล่งความรู้มาปฏิบัติและปรับใช้ (use) ตามความเหมาะสม กลุ่ม A มีแหล่งความรู้ที่หลากหลายทั้งจากบุคคลและสื่อต่าง ๆ และได้ความรู้มาปฏิบัติทดลอง สังเกตผล ได้ชุดความรู้การผลิตยางพาราที่ต่อยอดจากชุดความรู้เดิมแล้วปรับใช้ให้เหมาะสม (Figure 3) เช่น เกษตรกรปรับเปลี่ยนการกำจัดวัชพืชจากการดายหญ้าเป็นการฉีดยากำจัดวัชพืช เกษตรกรได้สังเกตและเรียนรู้ว่าการใช้ยากำจัดวัชพืชมีผลต่อการไหลของน้ำยางลดลง 20% หลังจากฉีดยาแล้วประมาณ 1 สัปดาห์ น้ำยางจึงจะกลับมาไหลในปริมาณปกติ การเรียนรู้ในส่วนนี้ทำให้เกษตรกรเลือกวิธีการดูแลรักษาสวนยางได้เหมาะสมกับตนเอง ซึ่งจะเห็นว่ากลุ่ม A คือกลุ่มที่มีการสร้างความรู้ให้กับตนเองในการผลิตยางพารา

ภาพที่ 3 Comparisons of learning process and knowledge creation between Para rubber farmers group A and group B

สรุปและเสนอแนะ

กระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในการปรับเปลี่ยนการผลิตพืชใหม่ “ยางพารา” นี้ เกษตรกรมีกระบวนการเรียนรู้ด้วยการรับเอาชุดความรู้จากภายนอกมาสู่การปฏิบัติจริง และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันเพื่อตรวจสอบความเข้าใจและหาแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสม ส่วนกระบวนการสร้างความรู้ของเกษตรกรใช้วิธีการทดลอง สังเกตผลการปฏิบัติในพื้นที่ของตนเองและปรับใช้ชุดความรู้ใหม่ที่ได้และถ่ายทอดสู่คนอื่นในชุมชน ซึ่งกลุ่มคนที่เป็นผู้สร้างความรู้นี้มีค่อนข้างน้อย ซึ่งปัจจัยที่เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรนั้น ประกอบด้วยปัจจัยที่เป็นแรงจูงใจภายในของเกษตรกร คือความต้องการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมจากภาครัฐ และการมีเครือข่ายทางสังคมซึ่งเป็นวิถีดั้งเดิมของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อันนำมาสู่การสร้างความรู้ในการผลิตยางพารา ดังนั้นข้อเสนอแนะในแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้และการสร้างความรู้ของเกษตรกรในฐานะหน่วยงานภาครัฐที่บทบาทในการส่งเสริมการเรียนรู้ของเกษตรกร ควรทบทวนและปรับเปลี่ยนบทบาทตนเองมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการจัดกระบวนการเรียนรู้ (process facilitator) โดยการเอื้อให้เกิดกลุ่ม/ เครือข่ายภายในชุมชน ชำมชุมชน เพื่อให้กลุ่มหรือชุมชนเป็นกลไกขับเคลื่อนการสร้างเป้าหมายร่วมในการเรียนรู้ (domain and knowledge) เกิดพื้นที่ทางสังคมที่เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ปรับความคิด ซึ่งจะเอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความรู้ในสังคมเกษตรกรได้จริง

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณเกษตรกรผู้ปลูกยางพาราในจังหวัดนครพนมทุกท่านที่กรุณาให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ในการศึกษา

เอกสารอ้างอิง

1. Nawarat Phlanoi *et al.*, 2005. Internal evaluation and lesson distilled of knowledge management process in Sustainable Rice Farming Khao Kwan Foundation Supanburi Province, Khao Kwan Foundation. Thai.
2. Department of Agricultural Extension. 2554. Mister Puet: development of knowledge and skills to promote agriculture in provinces. <http://www.research.doae.go.th/v12.pdf>. Retrieved September, 28, 2011. from. Thai.
3. Knowles, M. 1989. Self-directed learning: a guide for learners and teachers. New York: Association Press.
4. Budsara Limnirankul, Phrek Gypmantasiri, and Yupaporn Siribut, 2009. Local innovation and organization management in production and marketing linkage : case study of agricultural business at Laos Borde. The 5th National Agricultural System Conference: renewable energy and food security for human. 2-4 July 2009. Ubon International Hotel. Thai.
5. Viboon Kemchalerm. 2004. Report of academic seminar: learning innovation for healthy community on what & how the villagers learn in current situation. April 2004. Thai.
6. Naewna Newspaper. 2011. Rubber plantation to escape poverty: the answer is not in the wind. special report on 1 July 2011. Page 26. Thai.

7. Suchint Simarak *et al.* 2004. Creating learning for community Strength. Research report. The Health Systems Research Institute (HSRI). Thai.
8. Suchint Simaraks. 2002. Sub-topic. training materials for workshop on the rapid rural appraisal. October 23-26, 2002. Farming System Research Group. Khon Kaen University. Thailand. Thai.
9. Gordon R. Conway. 1985. Agroecosystems analysis. Agricultural Administration, 20(1985), 31-35.
10. Suchint Simarak and Sukesinee Supateera. (1987). Rapid rural appraisal. Khon Kaen: Farming System Research Project, Khon Kaen University. Thai.
11. Pravet Vasri. 1999. New human development for sustainable future. Bangkok: Mo Chaoban. Thai.
12. Suchada Namjaidee. 2009. Development processes towards a learning community. Dissertation in Development Science, Faculty of Humanities and Social Science, Khon Kaen University. Thai.
13. Chalot Glinubol. 2010. Knowledge management and characteristics in communities of practice in organic farming. University of the Thai Chamber of Commerce Journal, 30(1) Jan-Mar, 11-23. Thai.
14. Jack R. Gibb, Max R. Goodson, and Willard C. Olson. 1960. The dynamics of instructional groups. The Fifty-ninth yearbook of the National Society for the study of education part II: The University of Chicago Press. Chicago, Illinois.
15. Vijarn Panich . Knowledge management SECI model. <http://www.ns.mahidol.ac.th/english/KM/article/kmth0009.pdf>. Retrieved on 10 June 2011. Thai.
16. Suchint Simarak *et al.* (2005). Report on research project to develop knowledge management mechanism for local development at sub - district and district Level. Research report. Thailand Research Funds (TRF). Thai.